

О.М Варипасєв, канд. філос. наук, доц.
Г.В. Запаренко, асп.

ПОСТНЕКЛАСИЧНИЙ ПІДХІД ДО СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ОСВІТИ

Розглянуто проблеми сучасної освітньої системи України та їх зв'язок із соціально-економічними явищами суспільства. Запропоновано шляхи реалізації постнекласичних підходів до запровадження змін у освіті.

Rassмотрены проблемы современной системы образования в Украине и их связь с социально-экономическими явлениями в обществе. Предложены пути реализации постнеклассических подходов к внедрению изменений в образовании.

The problems of modern educational system in Ukraine and their relations with socio-economical events in the society are considered. The ways for the realization of post-nonclassical approaches to inculcation of changes in education are proposed.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Сьогодні Україна знаходиться в стані переходу до моделі інформаційного суспільства, про що свідчить пріоритетний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій в економіці. За таких умов надзвичайно важливу роль відіграє стан освіти та науки в суспільстві, які є гарантом конкурентоспроможності на світовому ринку інформації, що виробляється.

У той же час значна кількість дослідників характеризує стан освіти в Україні як кризовий, що виявляється в неспроможності освітньої системи адекватно та мобільно реагувати на зміни, які відбуваються в суспільстві. На практиці це виражається у підвищеному рівні безробіття серед молоді, зокрема випускників ВНЗ; певній невідповідності кваліфікації, що отримується, сучасним ринковим вимогам; побоюванні молодих фахівців пропонувати інновації на підприємствах та приймати відповідальні рішення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ймовірно, проблема забезпечення належної якості освіти та ефективності підготовки кадрів виникла одночасно зі створенням сучасної системи освіти. Даному напрямку досліджень присвячено праці багатьох видатних філософів Нового Часу – Ф. Бекона, Р. Декарта та ін. Ці мислителі звертали увагу

на певну формальність освітнього процесу, накопичення студентами енциклопедичних знань, проте нездатність творчо їх інтерпретувати та виходити за межі традиційних методів досліджень, здійснювати критичний аналіз існуючих наукових парадигм.

Сьогодні, на думку багатьох вітчизняних дослідників (В.Г. Кременя, В. Сергєєва, В. Луначека, А.О. Проховника та ін.), одним із можливих шляхів подолання кризи є гуманізація та гуманітаризація освіти. При цьому, як зазначає А.О. Проховник, «антропологічний поворот» освітнього процесу означає не кількісне збільшення годин на викладання гуманітарних дисциплін, а зміни пріоритетів у навчанні та самому способі викладання [1, с. 146].

Необхідним стає виховання таких фахівців, які, зберігаючи повагу до наукового надбання людства, усвідомлюють і власну цінність для суспільства та відповідальність за його подальший розвиток. На тлі інтенсивного вироблення всіма державами світу значної кількості нової інформації та широких можливостей до її доступу, виникає необхідність розробки принципово нових методів суспільної адаптації людей, зокрема молоді через освітній процес.

Мета та завдання статті. Мета – виявити існуючі актуальні проблеми та запропонувати можливі шляхи вирішення процесів гуманізації та гуманітаризації в системі освіти в Україні, завдання – проаналізувати сучасний стан їх взаємодій.

Виклад основного матеріалу дослідження. Освіта є тим інститутом, що забезпечує в суспільстві збереження існуючих знань і накопичення нових, підготовку кадрів певних напрямів, а також розвиток науково-технічного прогресу. Цінність і функції освіти можна розглядати на декількох рівнях, основними з яких є особистісний і державний [2, с. 25-26; 3, с. 149].

Цілі держави та індивіда у навчанні не завжди співпадають, а іноді і кардинально протилежні. Головною метою держави та суспільства є збереження існуючих знань, накопичення нових, адекватний розподіл (відповідно до потреб економіки) кадрів різної кваліфікації за сферами діяльності, забезпечення власної конкурентоспроможності серед інших держав. Для конкретної особистості головною метою отримання освіти є подальша трансформація набутих знань у певні вигоди та переваги – отримання престижної та високооплачуваної роботи, досягнення певного соціального статусу, оволодіння ексклюзивними затребуваними на ринку знаннями та навичками, реалізація певних талантів тощо.

За умов, якщо індивіди під час вибору професії та планованого рівня кваліфікації виходять як із власних прагнень і здібностей, так і

потреб держави, досягти компромісу досить нескладно. Основною умовою при цьому є економічна стабільність в державі та соціальна захищеність населення – індивід повинен бути впевненим у забезпеченні державою добробуту для себе та своєї родини. З іншого боку, якщо в суспільстві існує істотна різниця між рівнем життя представників виробничої та невиробничої сфери, рівнем життя у місті та селі, між заможними та бідними, то досягти консенсусу значно важче. При цьому індивіди обирають сферу майбутньої діяльності відповідно до власних уявлень про найпростіший, найприйнятніший та найнадійніший спосіб досягнення добробуту. Саме тому в Україні останнім часом усе більша частина студентів прагне здобути не власне знання, а отримати документ, що дозволить працювати на певних посадах.

Сучасна молодь здебільшого не виявляє інтересу до робітничих професій, навіть якщо вони є високооплачуваними. Абсолютна більшість прагне виконувати інтелектуальну працю і отримувати за це гідне винагородження. Отже, у суспільстві виникає ситуація, що характеризується таким чином:

1) значними «перекосами» в інфраструктурі економіки – надлишком «інтелектуалів» і дефіцитом «робітників» (відповідно до державної статистики на одного студента навчальних закладів I-II рівнів акредитації припадає 5 студентів університетів [4]), як наслідок – значний конкурс на отримання роботи високої кваліфікації, високий ступінь безробіття серед випускників ВНЗ або праця не за кваліфікацією, а також дефіцит працівників низької кваліфікації;

2) невідповідністю заявлених прагнень молоді об'єктивним здібностям – масовість «інтелектуалів» спричиняє погіршення якості їх підготовки;

3) втрата престижу вищої освіти.

Отже, внаслідок дії сукупності причин економічного, соціального та культурного характеру в суспільстві виникають взаємопов'язані проблеми, систематизовані нами у вигляді схеми, наведеної на рисунку.

Під час пошуку роботи випускники ВНЗ стикаються з тим, що кількість робочих місць, які відповідають отриманій ними кваліфікації, дуже незначна, і, зазвичай, уже зайнята фахівцями, які успішно працюють на відповідних посадах тривалий час. У випадку, якщо бажане місце роботи виявляється вакантним, до випускника висувається вимога досвіду роботи (зазвичай 2–3 роки на аналогічній посаді). У результаті випускник ВНЗ вимушений виконувати некваліфіковану роботу до тих пір, поки не набуде необхідного «досвіду». Слід зазначити, що на даному етапі деяка частина молоді приймає рішення про еміграцію та працевлаштування в інших країнах, оскільки за таку ж саму некваліфіковану працю за кордоном оплата порівняно вища.

Рисунок – Системні причини, що ускладнюють випусникам ВНЗ інтеграцію в суспільне виробництво

Ймовірно, ситуація, що склалася на ринку, вимагає набуття студентами протягом навчання декількох кваліфікацій – від молодшого спеціаліста до магістра – з можливістю як завершення навчання після

набуття кожного наступного рівня, так і продовження його. Сьогодні відповідно до навчальних планів студенти протягом перших двох – трьох років набувають знання з фундаментальних дисциплін, а починаючи з третього курсу вивчають спеціальні дисципліни. На погляд авторів статті, такий розподіл навантаження не є оптимальним. Відповідно до сучасних потреб економіки доцільно змінити хід підготовки в такому напрямі:

1) перший-другий рік навчання – набуття кваліфікації «молодшого спеціаліста», що передбачає оволодіння фаховими знаннями, особливостями технологій, а також потужну виробничу практику;

2) третій-четвертий рік навчання – набуття кваліфікації «бакалавр» – оволодіння теоретичними основами професійної діяльності (поглиблене вивчення природничих та гуманітарних дисциплін відповідно до фаху);

3) п'ятий рік навчання – здобуття кваліфікації «магістр» — вивчення основ наукових досліджень, філософії науки та курсів, спрямованих на вирішення фахових проблемних ситуацій. Практика повинна передбачати залучення студентів до вирішення відповідних виробничих проблем (інженерних або наукових).

Протягом усього періоду навчання доцільним є розподіл дисциплін на основні (що є фундаментом для отримання фахових знань), фахові, обслуговуючі (що є допоміжним апаратом для користування іншими знаннями – наприклад, інформатика та математика), додаткові. Раціональним є також об'єднання суміжних дисциплін у певні блоки (не з метою зменшення навантаження та «урізання» дисциплін, а з метою уникнення дублювання матеріалу, і як наслідок – економії часу для більш глибокого вивчення цих дисциплін). При цьому такий об'єднаний курс можуть послідовно або паралельно читати декілька викладачів.

Сьогодні також деякі дослідники пропонують введення до навчального процесу спеціальних курсів типу «Технологія пошуку роботи» [5]. Об'єктивно така інформація має певну цінність для студентів, особливо останніх курсів навчання; головне, щоб упровадження цих спецкурсів відбувалося не за рахунок зменшення годин на фундаментальні дисципліни. Найбільш прийнятною формою для них, можливо, є вільні лекції, семінари, круглі столи, доповіді тощо.

Звертаючись до проблеми застосування в навчальному процесі нових прогресивних методик викладання, доцільно згадати про так звану «постнекласичну теорію освіти та науки», що набуває популярності

останнім часом. Напряв цей виокремився наприкінці ХХ ст. і був обумовлений необхідністю здійснення міждисциплінарних досліджень.

Кізіма В.В. виділяє три історичні типи особистості: класичний, некласичний і постнекласичний. Людина першого типу користується знаннями, набутими попередніми поколіннями, старанно виконує покладені на неї обов'язки, є оператором велетенського налагодженого механізму, проте не пропонує нічого нового, не цікавиться прогресивними технологіями [6, с. 206–207]. Класична людина формується класичною освітою, метою якої є передача і збереження накопичених попередніми поколіннями знань; у навчальному процесі використовуються сталі програми та вимоги, форма занять превалює над їх змістом, а весь освітній процес здійснюється за певним умовним шаблоном.

Тривале функціонування класичної системи освіти призводить до кризи науково-технічного прогресу, неспроможності суспільства до інновацій. Це спричиняє зміни парадигм (економічних, соціальних, політичних, культурних тощо), що спостерігалось, наприклад, під час переходу від Античної культури до Середньовічної, далі – Відродження, Нового Часу, Просвітництва і т.д. У такі моменти починає формуватися «некласична» людина з підкресленою індивідуальністю, самовизначеністю та прагненням панувати над світом і природою. Система освіти, спрямована на формування некласичної людини, передбачає індивідуальний підхід до учнів, прогресивні методи викладання, а власне навчальний клас перетворюється на своєрідну творчу майстерню. Освіта сприяє пошуку нестандартних розв'язків задач, активізації творчих здібностей учнів, виробленню ними оригінальних і сміливих рішень. На думку деяких дослідників, методологія наукового пізнання при цьому набуває певних рис анархічності [6, с. 209].

Слід зазначити, що некласичні методи пізнання та освіти можуть бути реалізованими лише після оволодіння класичними знаннями (або паралельно із ними), оскільки творчі пропозиції молоді повинні спиратися на конкретні перевірені роками знання та теорії. Навіть вироблення нових парадигм, що конфліктують із попередніми, вимагає від розробника глибинного розуміння існуючих теорій та їх аналізу, а також переконливого обґрунтування нових позицій. В іншому випадку некласичні методи освіти та пізнання можуть призвести до вироблення не наукових теорій, а безпідставних фантазій; а на особистісному рівні – нігілістичного світогляду молоді, вступу до неформальних об'єднань.

Серед основних чинників, що штовхають молодь до замкнення в певних субкультурах є перешкоди у самореалізації на побутовому, особистісному, професійному рівнях, відсутність взаємопорозуміння та розбіжність у поглядах із представниками старших поколінь [7, с. 9]. У той же час входження до неформальної групи надає ілюзію колективності, спілкування з однодумцями, уткання від самотності, а також певної свободи. При цьому дуже часто відбувається підміна індивідуальних життєвих цінностей людини груповими, переважання споживчого начала над творчим і, як наслідок, зневіра у собі та людстві.

Подолати недоліки обох зазначених систем покликана так звана постнекласична освіта, що повинна об'єднати гуманітарне та природниче наукове знання [6]. Основними недоліками класичної та некласичної систем освіти є односторонність фундаменталізму першої та поверхневості другої. Сьогодні ж молоді фахівці мають виявляти новий, нестандартний тип мислення, здатність охоплювати явище всебічно, співпрацювати з представниками суміжних спеціальностей задля вирішення поставлених задач. За висловом відомого психолога А. Маслоу: «Вони повинні не протистояти змінам, а попереджати їх... Це нова порода людей – людей-імпровізаторів, людей, здатних приймати миттєві, творчі рішення» [8]. За таких умов надзвичайно важливими стають методи не власне пізнання нового, а методи навчання так званому творчому підходу.

Отже, на сучасному етапі теорія постнекласичної освіти може стати ідеологією гуманізації та гуманітаризації навчального процесу. При цьому методики викладання, що застосовуються, повинні допомагати сформувати в слухача повагу як до накопиченого людством досвіду в різних галузях знань, так і до власної думки. Грунтовність і цінність для суспільства останньої повинна бути забезпеченою відповідною якістю отримуваних слухачем знань і кваліфікацією педагогів, внеском держави у розвиток системи організації дозвілля молоді тощо.

Дуже важливо, щоб учень, зберігаючи субординацію із вчителем, все ж таки відчував себе більше «колегою», ніж «підлеглим», мав можливість не тільки сприймати вказівки і команди, але й пропонувати власні ідеї та відстоювати їх.

Практична реалізація такого підходу можлива шляхом застосування в навчальному процесі засобів, що характеризуються особистісно розвиваючим ефектом [9, с. 59], зокрема формулюванням перед студентами задач з життєво важливим (практичним) змістом,

демонстрацією світоглядних парадоксів, розглядом проблемних ситуацій, систематизацією життєвих спостережень тощо.

Із вищевикладеного випливає, що проблема вибору (або вироблення) стратегії освіти особистості залишається, як і раніше, надзвичайно складною, а її вирішення неможливе без залучення філософського досвіду. При цьому останньому належить стратегічна, узагальнююча роль, що базується на знаннях та досвіді конкретних наук (як технічних, природничих, так і гуманітарних).

Як зазначають Є.Ф. Сластенко та співавтори [10, с. 69], від філософії не слід очікувати вироблення конкретного алгоритму для вирішення певних проблем, навпаки, вона є для науковця лише загальним орієнтиром дослідження, допомагає скористатися найкоротшим шляхом у пошуках істини, уникнути можливих помилок. Оскільки нові теорії, методи зазвичай є надбудовою над конкретно науковим базисом, необхідне гармонійне поєднання набутих глибинних фундаментальних знань з філософським досвідом.

Висновки. Сучасне суспільство потребує розробки методів адаптації людини до інформаційного суспільства з метою приведення у відповідність масштабів інформації, що пропонується для сприйняття, та фізичними можливостями людини. В освітньому процесі це відображається у необхідності формування специфічних професійних здібностей, зокрема здатності генерувати фахівцями нові прогресивні ідеї. Вихід із кризового стану автори статті бачать у гуманітаризації освіти, переході до постнекласичної її форми, що передбачає якісну зміну відносин викладач – учень у напрямку підвищення цінності особистості учня. Актуальним залишається завдання вироблення таких методів і систем, які б об'єднували в собі найкращі традиції освітньої системи радянського періоду, зокрема її фундаменталізм, із сучасними вимогами до поглибленої спеціалізації. При цьому інноваційні методи навчання та стимулювання творчої діяльності учнів повинні здійснюватися на базі попередньо отриманих ґрунтовних класичних знань із подальшим поглибленням філософської підготовки студентської молоді.

Список літератури

1. Проховник А. О. Новые задачи образования / А. О. Проховник // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2006. – № 2. – С. 144–146.
2. Исаев А. В. Образование – личность и государство / А. В. Исаев // Педагогика. – 2011. – №9. – С. 20–27.

3. Речкин Н. С. Кризисы в системах образования как проявления процессов стереотипизации // Гуманитарные и социально-экономические науки. – 2006. – № 2. – С. 146–150.
4. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] : офіційний сайт. – Режим доступу : <<http://www.ukrstat.gov.ua/>>.
5. Калініченко В. Працевлаштування випускників вищих навчальних закладів в контексті соціального партнерства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <<http://www.tmpe.gb7.ru/docs/dod/12kalinichenko.pdf>>.
6. Кізіма В. В. Постнекласична методологія та постнекласична освіта / В. В. Кізіма // Totalody-XXI. Постнекласичні дослідження. – 2002. – Вип. 8. – С. 205–232.
7. Сергеев В. Социальная адаптация детей и молодежи – проблема государства / В. Сергеев // Социальная педагогика. – 2003. – № 3. – С. 8–12.
8. Маслоу Абрахам Гарольд. Дальние пределы человеческой психики / Абрахам Гарольд Маслоу; перевод с англ. А. М. Татлыбаевой ; Научн. ред., вступ. статья и коммент. Н. Н. Акулиной. – СПб. : Евразия, 1999. – 432 с.
9. Устинова Е. В. Личностно ориентированная парадигма обучения в частной школе / Е. В. Устинова // Педагогика. – 2011. – № 9. – С. 55–61.
10. Сластенко Е. Ф. Роль методологической функции философии в научном познании / Е. Ф. Сластенко, Л. В. Кадникова // Вісник Нац. авіац. ун-ту. Серія Філософія. Культурологія. – 2008. – № 12. – С. 64–71.

Отримано 01.05.2013. ХДУХТ, Харків.

© О.М Варипаєв, Г.В. Запаренко, 2013.